

Oog in oog met...

Basilius de Grote

Er is in Europa sprake van een herontdekking van Basilius. In de wereld van de orthodoxe kerk wordt deze monnik en bisschop alom als een vader van het monastieke leven geëerd, maar in het Westen is hij veel minder bekend. Zijn naam wordt vaak verbonden met enkele strenge teksten over religieus leven, zoals een tractaat tegen het gebruik van alcohol en een pleidooi voor een sobere invulling van religieuze gastvrijheid. Er zijn maar weinig mensen die Basilius lezen omdat ze hem inspirerend vinden of in hem een geestelijk leidsman zien.

Enthousiasteling

Dat lijkt nu echter ineens te veranderen. Tekenend is het getuigenis van Enzo Bianchi over de betekenis van Basilius voor nieuwe religieuze gemeenschappen: ‘Christenen van onze tijd – en niet alleen monniken en monialen – die zich afvragen hoe ze in een sterk veranderende wereld trouw kunnen blijven aan het evangelie maar ook aan de tekenen van de tijd, vinden in Basilius iemand die laat zien welke radikaliteit en heldhaftigheid het evangelie van hen vraagt, en die tevens op inspirerende wijze aantoont hoe religieus leven dienstbaar en noodzakelijk is in het hart van de kerk.’ De prior van Bose is niet de enige die schatplichtig is aan Basilius. Ook in andere jonge gemeenschappen is sprake van een authentieke aandacht voor de geestelijke nalatenschap van deze kloostervader die wel eens *een enthousiasteling van het monastieke leven* is genoemd (door Jean Gribomont, de monnik van Clervaux die met zijn studies een belangrijk aandeel heeft gehad in de huidige Basilius-renaissance).

Groot in alles

Op het eerste gezicht kwam Basilius waarschijnlijk niet erg sympathiek over, daarvoor was hij te deftig en gedreven, te zeer begaan met de zuiverheid van de kerkelijke leer en de zorgvuldigheid van ieders religieuze levenswandel. Hij had zijn naam niet mee, want wie ‘De Grote’ wordt genoemd, wordt met enig wantrouwen tegemoet getreden. Die eretitel was hem echter niet zomaar gegeven: Basilius was een monnik die in alles een maatje groter was dan anderen. Hij werd in 329-330 geboren in een welgestelde familie en kreeg een welluidende naam: Basilius, de koninklijke. Zijn geboortestad, het keizerlijke Caesarea in Klein-Azië, lag slechts enkele dagreizen van de hoofdstad waar zijn familie goede betrekkingen onderhield met het hof. Zijn vader was senator en voor de

oudste zoon lag een even zekere als schitterende loopbaan in het verschiet. Basilius was voorbestemd om te heersen, hij kreeg de beste leermeesters die er waren en mocht voor zijn studie ook enkele jaren naar Constantinopel en Athene. Zo groeide de *bright spark* op onder een gunstig gesternte: er werd veel in hem geïnvesteerd en veel van hem verwacht. De tekst uit het evangelie ‘Aan wie veel gegeven is, zal ook veel worden gevraagd’ (Lc 12,48) zou hem dan ook zijn hele leven achtervolgen.

Heilige familie

De familie had een in meerdere opzichten interessant voorgeslacht: ze was al enkele generaties christen. Basilius werd vooral opgevoed door zijn grootmoeder Macrina en van haar hoorde hij de verhalen over de wrede vervolgingen, waaraan nog maar enkele jaren voor zijn geboorte een einde was gekomen. Zeven jaar lang hadden Basilius’ grootouders zich in ruig bergland moeten schuilhouden om te ontkomen aan de klopjacht van keizer Maximinus. Van Macrina hoorde Basilius over martelaren uit verwante families, maar ook over kluizenaars en christelijke gemeenschappen in de woestijn: zij was een leerlinge van de schrijver Gregorius Thaumaturgus die weer een leerling was van de christelijke filosoof Origenes. Zo raakte Basilius bijna uit de eerste hand vertrouwd met het gedachtegoed van bekende christelijke voormannen en het getuigenis van hun bijzondere bekering. Samen met zijn broers en zussen groeide hij op in een authentiek en vurig christelijk klimaat, dat buitengewoon vruchtbaar bleek te zijn: niet alleen Basilius maar ook zijn oudere zus Macrina en zijn jongere broers Gregorius en Petrus zouden later door de kerk, evenals de beide ouders en de grootmoeder, omwille van hun bijzondere leven als heiligen worden vereerd. De aanleg voor het ascetische leven was kennelijk genetisch bepaald en heiligheid werd een familietrekje.

Bekering

Basilius’ definitieve keus voor een christelijk leven kwam pas op zijn 27ste jaar: het lijkt weinig passend met zo’n roemrijk voorgeslacht om nog van *bekering* te spreken en toch was het dat. Basilius raakte in de ban van Eustatius van Sebaste, een charismatisch secteleider die met zijn gemeenschap een leven van strenge ontzegging leidde. Onder invloed van de vurige bijbelse prediking en het hartstochtelijk voorgeleefde gemeenschapsleven van Eustatius besloot Basilius om ook zelf het christelijke ideaal te willen navolgen. Mede geïnspireerd door zijn zus Macrina, die al eerder de keus voor een christelijk zusterleven had gemaakt, en door zijn beste vriend Gregorius van Nazianze – aan wie we veel informatie over zijn leven danken – besloot hij zich te laten dopen en tot de kerk toe te treden. Hij was het aan zijn stand verplicht om niet over één

nacht ijs te gaan en besloot een oriënterende reis te maken naar de woestijn van Syrië, Palestina en Egypte, waar hij een aantal kloostergemeenschappen en kluizenaars bezocht. Met een schat aan indrukken kwam hij daarvan terug: hij had gemeenschappen gezien die hem inspireerden, maar ook levensvormen die hij afkeurde omdat ze te extreem waren of te weinig evangelisch georiënteerd.

De radikaliteit van het evangelie

Teruggekeerd van zijn kloostertocht vestigde Basilius zich op een familiedomein in de buurt van de Zwarte Zee, waar hij op zijn eigen manier, met familie en vrienden, aan het ideaal van een evangelisch leven gestalte gaf. Dat betekende voor hem concreet: een celibatair leven in gemeenschap, waarin de beoefening van gebed en barmhartigheid een centrale plaats innamen. Het was ook een leven van eenvoud, waarin Basilius en de zijnen afstand namen van de weelde van hun jeugd en van een wereldse stijl van leven die niet bij het evangelie paste: ‘wij denken dat een leven in de Heer betekent dat je je van veel andere dingen losmaakt: allereerst nemen we afstand van de duivel en de passies van het lichaam, ook verwerpen we alle valse schijn, verplichtingen van familie of vriendschap en levensgewoonten die zich niet met de radikaliteit van het evangelie verhouden.’ Met de felheid van een bekeerling zou Basilius op die ontzegging en eenvoud blijven hameren.

Socratisch christen

Basilius was een pionier van monastiek leven: hij had in de woestijn wel voorbeelden gezien maar begon in zijn eigen omgeving toch met een nieuwe vorm van evangelisch gemeenschapsleven. Dat zoeken naar de juiste vorm en maat spreekt duidelijk uit de regelteksten die hij in deze jaren schreef, niet alleen om het leven in de eigen gemeenschap te ordenen en antwoord te geven op vragen van bezoekers en geïnteresseerden, maar ook om afstand te nemen van enkele anderen die in zijn ogen al te fanatiek waren geworden of van de zuivere leer van de kerk waren afgeweken (waaronder zijn aanvankelijke voorbeeld Eustatius). De regels onderscheiden zich van andere kloosterstatuten uit die vierde eeuw door hun menselijke toon en bijbelse gerichtheid: in een tijd van onzekerheid en dogmatische twist wilde Basilius alle keuzes bijbels funderen. Hij ging voorbij aan gewoontes en devoties en greep terug naar de Schrift: niet omdat in de bijbel overal een antwoord op te vinden zou zijn, maar wel omdat mét dat bijbelse gezag de eenheid in kerk en kloosters kon worden hersteld. Vanwege de manier waarop hij schreef, in een sterk dialectische vorm met vraag en antwoord, in een zorgvuldig wegen van vóór en tegen, werd hij wel *de socratische christen* genoemd. Basilius maakte de principes

van het religieuze leven menselijk, nuchter én gepassioneerd inzichtelijk: zijn regelteksten vonden dan ook een wijde verspreiding en zijn in verschillende edities overgeleverd. Het is tekenend dat ook de twee eeuwen later geschreven Regel van Benedictus naar ‘onze vader Basilius’ verwijst.

Dienstbaar aan de kerk

Basilius was een uitzonderlijk gevormd man en kreeg niet de kans om zijn ascetisch leven in afzondering te leiden: daarvoor had de kerk hem met zijn filosofische en theologische bagage te hard nodig. Hij gaf gehoor aan het verzoek om priester te worden gewijd en vervulde het ambt van bisschop in zijn geboorteplaats, een functie waarin hij dikwijls bij het beslechten van leerstellige problemen betrokken werd. Zijn opstelling in leerstellige discussies was fel en getuigde van weinig inleving in het standpunt van andersdenkenden. Paradoxaal genoeg heeft hij, juist door die houding, de oecumene een dienst bewezen want na zijn dood (hij stierf op 49-jarige leeftijd, verzwakt door een leven van voortdurende ontzegging) vond de kerk in zijn werk een testament van eenheid.

Vader van barmhartigheid

Voor Basilius was het vervullen van een kerkelijk ambt een offer, altijd bleef hij terugverlangen naar een leven van stilte studie en gebed en dikwijls reisde hij af naar zijn kloostergemeenschap om daar de spanningen van het bisschopsambt even van zich af te zetten. Maar het ambt van kerkelijk leider was voor hem ook een levensvervulling die hij met grote overgave aanging en waarin hij het evangelie voorleefde. Als bisschop nam hij het initiatief tot het bouwen van een gasthuis voor vreemdelingen en een graanschuur met voedselvoorraden voor de armen. Als een nieuwe Jozef gaf hij vorm aan werken van barmhartigheid, waarmee hij in een tijd van hongersnood vele levens redde en de erenaam *vader van barmhartigheid* kreeg. Niet alleen de wijze waarop hij het evangelie in zijn religieuze gemeenschap gestalte gaf, maar ook zijn pastorale ijver en concrete bewogenheid om armen en zieken zijn een levenwekkend getuigenis dat ons nog steeds inspireren kan.

Charles van Leeuwen